

Beszélgetés Palotai Erzsi érdemes művésszel

Kosztolányi az 1920-as években még arról panaszkodott, hogy a néma versnek hangot adó, a könyvben halott verset életrekelő, papírsírjából feltámasztó szavalás nálunk „alárendelt mellékfoglalkozás”. Az ismertebb színészek szokásból és kénytelenségből ünnepi alkalmakkor, vagy néha hangversenyeken el-elmondanak ugyan egy-egy verset, de „a szó, a beszéd nemes, önmagáért való művészete évtizedek óta parlagon hever”.

Gáti József még 1965-ben is úgy látja (A versmondás, 1965.), hogy „nálunk van *verskultusz*, de nincs eléggé tudatos, igazi versmondó kultúra”. Ha a „műkedvelőkre”, vagy színészeink jelentős részének versmondására gondolunk, elfogadhatjuk ezt igazságnak, de a teljes igazság érdekében azt is nyugodtan állíthatjuk, hogy az elmúlt három évtizedben a versmondás, a hajdan kellemetlen mellékízzel párosuló „szavalás” kilépett alárendelt helyzetéből, önálló művészetté, néhány kiváló művész munkássága révén *rangos művészetté*, a költészetnek szinte nélkülözhetetlen társává vált. Hogy ma magasszintű verskultusról beszélhetünk Magyarországon, az költőink mellett nagyrészt azoknak a művészeknek köszönhető, akik a versmondást érez-

ték és választották hivatásuknak.

Köztük is a legkiválóbbak közé tartozik *Palotai Erzsi* érdemes művész, aki az irodalomnépszerűsítés, a verskultúra ápolása és terjesztése érdekében immár két évtizede fáradozik apostoli lélekkel. Nem róla írta, de rá is érvényesek Kosztolányi szavai: „...nem részletek pepecselő festője, hanem a szövegek rokon munkatársa, aki kigyullad egy szótól, fehéren izzik attól is, ami mögötte van, amit a költő csak sejtett, érzett, belegondolt”.

Először a felszabadulás után, abban az időszakban hallottam egy népművelői összejövetelen, amikor még papírból volt a pesti ablakok jórésze és fűtetlen volt az előadóterem. A hallgatók télikabátban ültek. Ő vastag anyagból készült kosztüm-kabátban, fején turbánnal kezdte el műsorát és a hideg teremben néhány perc múlva kigyulladtak, fehéren izzottak a lelkek. Később hallgattam ünnepi színpadon és vidéki város művelődési házában, munkásszálláson, falusi és pusztai iskolában. Mindenütt ugyanúgy égett és lángolt, a költők „rokon munkatársa”-ként keltette életre a versek világának rejtett csodáit.

Látogatásunk alkalmával először arról kérdezzük, hogyan vált versmondóvá?

— Kicsit jelképesnek érzem, hogy a Könyvtáros teszi fel nekem ezt a kérdést, nem pedig valamely színházi lap, mert hitem szerint mi szavalók valamennyien közelebb állunk a könyvhöz, mint a színpadhoz.

Engem a könyv, az irodalom szeretete tett versmondóvá. Szenvedélyesen olvasok, és amit szeretek, azt tovább akarom adni, minél több emberrel közölni, terjeszteni! Ez a szenvedélyem, az olvasás és a továbbadás szenvedélye már gyerekkoromban kezdődött. Így aztán egy iskolai ünnepségre kiosztották rám magyar tanárnőm Kikelet című versét. Elszavaltam a sikert arató verset, de azt már tízéves koromban is éreztem, hogy nem csipognom kellene, virággal behintett fehér ruhában, nem a „százezer virágos kikelet”-tel kellene igaz-

nem a hallgatókat, hanem iskolai kék rakottszoknyámban eljűk kellene állanom és mondani azokat a szép verseket, ahol a kikelet is vad, harsány tavasz, könyörtelen fényekkel, viharokkal, mint azokban a versekben, amelyeket otthon, a kályhamelletti kuckóban szoktam mondogatni magamnak.

Később, serdülésem idején persze én is elromlottam. Akkor egyedüli üdvösségem már nem a vers volt, amit magamnak mondok el, vagy tízperces szünetben a körémszereglő osztálytársaknak, — akkor már a „szereplés” került előtérbe. Fiúgimnáziumba jártam, 35 fiúhoz négy lány, elképzelhető, kis primadonnák lettünk valahányan, elkényeztetett, agyonbecézett kis majmok, világhódító vágyakkal. Akkor színész nő akartam lenni, operettdiva, ahogy jön le egy lépcsőn a második felvonásban, strucclegyezővel, és uszálya leng utána.

Aztán ... persze sokminden jött, csalódások a világban és magamban, főképp magamban. Rájöttem, hogy az operett világa, a strucc toll, a flitter, s a harmadik felvonásban okvetlenül bekövetkező happy-end nem az én világom. Hogy az igazi feloldódás csak azé, aki megjárta a poklokot. „Aki dudás akar lenni...” Az életem már József Attila ismerete előtt is megfogalmazódott ebben a mondatban...

Melyek voltak művészi fejlődésének legjelentősebb állomásai, sorsfordulói?

— 1945 előtt eléggé eldugva szavalgattam, még ha olyan óriási teremben is, mint a Vasas Színház... 45 után aztán ... először jött a „hős” vidékre jártam, fűtetlen vonatokon, amelyeken még ablaküveg sem volt... A Kultuszminisztériumnak volt egy szép kezdeményezése, a Demokrácia Kulturánapjai. „Kultúrát a munkásoknak és parasztnak” — ez volt a mottó, ennek jegyében jártuk a vidéki városokat és falvakat, írók, zeneszerzők, előadóművészek. Kassák Lajos volt a mozgalom lelke, az ő avatott és lelkes irányítása alatt igyekeztünk a szép jelígenek eleget tenni... Izgalmas, gyönyörű munka volt, órákig lehetne róla beszélni!

Budapesten akkoriban még alig-alig szavaltam. A Zeneakadémia kistermében volt egy Anatole France-évforduló, ahol én is felléptem. A jégheideg teremben egy kendőből fejemre csavart turbánban mondtam el könyv nélkül az alig-alig megrövidített Crainquebille-t... Aztán egyszer jött egy „nagy alkalom”. Aragon és Triolet jött Budapestre, a mai kis Madáchban rendeztek egy galaestet tisztelőinkre. Nagy felvonulás volt, igazi „sztárparádé”. — Aragon mindenki tud —, mondta nekem a rendezőség —, magára Triolet háru. — De honnan vegyék Triolet-t? Megjelent az egyik francia lapban egy írása, félig riport, félig novella. Lefordítottam, meghúzigáltam, pódiumszerűvé formáztam, aztán még egy kisregényt is kivonatoltam, mindkettőt megtanultam és elmondtam. Talán nem szerénytelenség, ha elmondom, hogy az estét követő banketton Aragon és Triolet meghívott Párizsba, hogy játsszam el Triolet forgatásra kerülő filmjének női főszerepét Jouvét rendezésében...

És az első önálló estém! Illyés Gyula vezette be... Telibetaláló szavai úgy megvilágították szavalásom lényegét, hogy azóta is ez a mércém, mindig úgy érzem, hogy ennél kevesebbet nem szabad „ugranom”... Emlékezetes számomra a Vígsházban rendezett Schiller-ünnepség, ahol Lukács György tanácsára Thomas Mann Nehéz óra című, Schillerről szóló novelláját mondtam el... És a sok-sok este, délután mind emlékezetes nekem, akár az Operaház díszünnepségén léptem fel, vagy a Tudományos Akadémia klubjában, akár iskolák tantermeiben, üzemi ebédlőkben, vagy traktorállomáson, esetleg szabadtéren, olyan helyen, ahová autó, vagy busz már nem tudott eljutni, s csak gyalog lehetett odaérni a szereplés színhelyére. Ennekem úgyszólván csak jó tapasztalataim vannak mindenünnen. Az a jó tapasztalatom, hogy a közönség kívánja és várja az irodalmat, s ha az előadó lelkiismeretesen, a közönséget komolyan véve adja ezt, akkor tárt szívre és tárt értelemre talál.

Most jelent meg új kiadásban népszerű regénye, a Szerelem, fájdalom és az irodalombarátok fordításait, elbeszéléseit is jól ismerik. Irodalmi munkássága csak „melléktermék”, vagy inkább annak az igazolása, hogy igazán jó versmondó csak az lehet, aki lélekben költő is?

Fordítói munkásságom kezdetben bizony botcsinálta dolog volt. A „hős” korban”, de még jóval azután is, a szavalás nem volt jövedelmező foglalkozás. Nemcsak szenvedély, elkötelezettség kellett hozzá, hanem lemondás is. Mikor én kezdtem, s folytattam, akkor a szavalónál a nyár „üresjárat” volt, s a munkakiesést valamivel pótolni kellett. Így fanyalodtam rá a fordításra nya-

ranta, kenyérgondok miatt. De ha valami fárasztó és unalmas, akkor közlől, és még közelebből kell megvizsgálni, — azt hiszem Németh László tanácsol ilyesmit —, s akkor, a még jobb megismeréssel meg is szeretjük. Így voltam én is a fordítással. Megszerettem. S a válogatás, mit is fordítsak, új alkalom volt az olvasásra, az idegen irodalmakban való elmélyedésre. Fordítói munkámban talán segített az is, hogy szavaló vagyok. Hiszen a szavalás a vers újraköltése más formanyelven. Azt hiszem, a fordítás is valami ilyesféle.

Az írás — az más. Ez valami olyan dörömbölő muszáj volt, mint ahogy a kicsirkének is ki kell bújni a tojásból, ha itt az ideje. Kellett irnom, akár akartam, akár nem. De inkább akartam. Ha meg nem írom Szerelem, fájdalom című regényemet, megfulladok! Az írás számomra felhívás, imperatívusz, valami nagyon komoly dolog, még ha a megszülető mű aztán inkább mosolygós, világos, csak futó felhőkkel tarkított április is.

A versválasztásnál és műsorai összeállításánál mik a legfőbb szempontjai?

Szeretek „felfedezni”, pódiumon kevésbé ismert írókat, költőket bemutatni, vagy ismert írók kevésbé ismert műveit. Nagyon szeretem a humort, — nincs annál jobb érzés, mint mikor a nézőtér egyetlen boldog nevetésben olvad össze, együttthömpölyög a derű hullámain.

Tapasztalata szerint helytállóak-e azok a vélemények, hogy a bonyolultabb mondanivalójú, „áttételes” verseket nem érti és nem érzi a hallgatóság?

A szavaló nemcsak közvetítő, hanem elsősorban „interpretátor”, értelmező. Az olvasó előnyösebb helyzetben van a hallgatónál, mert visszalapozhat, egy-egy mondatot többször elolvashat, eltűnődhet rajta, a hallgatónak viszont az elmondás ideje alatt kell felfognia a verset. A szavalónak tehát értelmezésének világosságával és előadásának megvilágító voltával kell az újraolvasást, visszalapozást helyettesítenie.

A vers elsősorban az értelemhez szól, tehát értelmi elemeit kell nagyon világosan közölnünk. De a versnek van egy alkotóeleme, amely már mentes a fogalmi határozottságtól. A zeneisége. Nem elég tehát csupán értelmileg újrafogalmaznunk a verset, nem elég, ha csupán a hallgató értelméhez juttatjuk el, az érzelmeihez is kell szólnunk. Természetesen nem mesterségesen felcsigázott érzelmeiről beszélek, hanem mindarról, ami hangulat, vágy, képzelet bennünk.

Bátran merjünk úgynevezett „nehéz”, „áttételes” verseket szavalni. Amit talán nem ért meg egészen a hallgató, azt megérzi, és az értelmileg egészében még fel nem fogott részeket, hiányokat később majd betölti. Emlékezzünk csak vissza gyermekkori olvasmányainkból azokra, amelyeket tudásvágyunktól sarkallva „idő előtt” olvastunk el. Vajon haszontalanok voltak-e ezek az olvasmányok, kárba vesztett-e a rájuk fordított idő? Nem, csak még több tudásra szomjaztattak, és a szomjú elme olyan gyorsasággal töltötte be tudása réseit, mintha mesebeli tündérek segítettek volna neki ebben. Így van ez a „nehéz” versek szavalása, és hadd tegyem hozzá, hogy figyelmes és tudatos olvasása esetében is.

Milyen fejlődést hozott a verskultúra fejlődésében a rádió és a televízió?

Óriási dolog, hogy egyszerre százezrek hallgatnak verset, és köztük sokan olyanok is, akik nem par excellence versolvasók, de ha már a készülék előtt ülnek krimire, vagy sporthírekre várva, egy füst alatt meghallgatják Radnóti, vagy Apollinairt is. És talán másodszor már egyenesen a vers kedvéért ülnek le a készülék elé...

Abban is segített a rádió és a tévé, hogy intímabb lett a versmondás, megszokott a felesleges hangosságról, ágálásról. Ezt a képernyő és a mikrofon nem bírja el. Akármilyen furcsa, a gép emberibbé tette a szavalást.

Legkedvesebb költőiről és a versmondás új útjairól is szeretnénk hallani a véleményét.

Legkedvesebb költőimről nem tudnék röviden szólni, azért inkább talán arról beszélnek, hogy amíg tanulok egy-egy verset, addig bizony hadilábon állok legkedvesebb költőimmal is. Hányszor kell idézmem magamnak Faustból: „Nemcsak művészet és tudás, Türelem is az alkotás.” Néha a legjátékosabb, legkönnyedebb verset is fogcsikorgatva tanulom, a falba szeretném verni a fejem, mert még csak súlytalan vagyok, de nem lebegő, mert még csak ugra-

bugrálók, ahelyett, hogy szökellnék. — Úgy kell neked — szídom magam ilyenkor —, miért szeretsz bele mindig ezekbe a mázsás piheiségekbe?

Nagyon szívesen mondok prózát. Nemcsak novellát, vagy regényrészletet, sőt esztétikát, filozófiát, mindenféle értekező prózát is. A szavalás új útjait is abban látom, hogy a szavalás anyaga kiterjedt, s természetesen más közlési módot kíván mondjuk Simone de Beauvoir fanyar önéletrajzi írásának elmondása, mint a pódiumon mindig szívesen hallott Móra novelláké. „Emlékezzünk régtől”, de e mellett nyissunk utat az újnak is. A művészet üzenet a jövőnek, s mi a máról akarunk a jövőnek üzeni.

Milyen jótanácsot tudna adni a könyvtárak irodalmi színpadain működő szavalóknak?

Csak annyit talán: Ne másolja senki a másoktól hallott verseket, keressen sajátmaga másort magának. Egyfelől így az irodalom kevésbé ismert rétegeit tárja fel, másfelől saját képességeit is igazságosabban ítélheti meg, ha nem megadott minta szerint szaval, szinte a lehúzható képek mintájára, hanem sajátmaga alkotja meg újra a költő művét a közönség számára. Vállalkozó kedv, türelem, elmélyült munka — ezt üzenem a tapasztalatlan és a tapasztalt versmondóknak egyaránt.

Végül még egy kérdés: férje, a kiváló irodalomtudós és költő, Komlós Aladár milyen hatással volt művészi fejlődésére?

Egy tréfás és egy komoly válaszom van erre. Először a tréfásat: mikor a régi rómaiak kivételes kegyként megengedték a hadvezérnek, hogy diadal-kocsin vonulhasson a városba, a harci szekéren a vezér mögött mindig ott állt egy rabszolga, gúnydalokat énekelve a vezérnek. A férjem gúnydalaival, találó megjegyzéseivel megakadályozta, hogy elbízjam magam, amikor „diadalmenetben vonultam be a városba”. A komoly válaszom pedig: nem mondhatom, hogy mindent a férjemnek köszönhetek. Nem mondhatom, mert akkor hol maradnának azok a költők, írók, akik remekműveikkel alkalmat adtak nekem olyan együttműködésre, hogy nagyságukból rám is átvilágolt valami. De hogy a költőket, írókat méltó nagyságukban látom, s hogy a rámesó visszfényről tudom, hogy az ő visszfényük csak — azt a férjemnek köszönöm.

Beszélt még terveiről is, amelyek nagyon bőségesek, boldog lenne, ha felét meg tudná valósítani. Jó lenne, ha az egészét megvalósíthatná. Hogy miért, arra a legszebb magyarázat búcsúzásunkkor mondott utolsó mondata: „Szeretem az embereket, nagyon szeretem őket.”